

HERMENEUTIKA KAO OSNOVNI METOD (KRIVIČNO)PRAVNIH NAUKA

Autor: FILIP NOVAKOVIĆ, mag. iur.

e-mail: filip.novakovic.acc@gmail.com

Mentor: prof. dr sc. Adnan Duraković

Pravni fakultet Univerziteta u Zenici

Uvod: Hermeneutika, kao teorija tumačenja, ima značajnu ulogu u krivičnom pravu jer pruža okvir za razumijevanje pravnih normi unutar njihovih društveno-političkih i istorijskih konteksta. S obzirom na potrebu za preciznošću i jasnoćom u krivičnom pravu, hermeneutički pristupi pomažu u rješavanju nejasnoća i usklađivanju sukoba između odredbi pozitivnog zakonodavstva, sudske prakse i moralnih načela.

Cilj: Cilj rada je da prikaže značaj hermeneutike kao metodološkog alata u tumačenju krivičnopravnih normi i da ukaže na njen doprinos razvoju savremene pravne doktrine i prakse.

Materijal i metode: U radu se primjenjuju metod hermeneutičke analize, komparativno-pravni i normativni metod, uz oslanjanje na relevantnu sudsku praksu i savremene teorijske pristupe u oblasti krivičnog prava i pravne filozofije.

Rezultati: Analiza pokazuje da hermeneutički pristupi omogućavaju dinamično razumijevanje i primjenu krivičnopravnih normi, doprinoseći većoj koherentnosti između zakonskih tekstova, sudske prakse i moralnih načela. Time hermeneutika postaje ključan faktor u razrješavanju pravnih dilema i osiguravanju pravične primjene prava.

Zaključak: Hermeneutika predstavlja nezaobilazan metodološki okvir za razumijevanje i primjenu krivičnog prava. Ona omogućava da se pravne norme tumače u skladu sa savremenim društvenim vrijednostima, čime doprinosi razvoju pravne nauke i prakse u cjelini.

Ključne riječi: hermeneutika, tumačenje krivičnog prava, pravne norme, sudska diskrecija, pravna metodologija.

1. UVOD

U drevnim pričama o Golemu pronalazimo duboku metaforu za umjetnost tumačenja. Prema legendi, Golem – oživljen riječju *emét* (אמת, „istina“), urezanom na njemu – mogao je biti vraćen u stanje beživotnosti uklanjanjem prvog slova, *alefa* (א), čime se *emét* („istina“) pretvarao u *mét* (מת, „mrtav“). Ovaj suptilni, ali transformativni čin odražava suštinu tumačenja: delikatan balans u kojem i najmanja izmjena može imati dramatične posljedice. U kontekstu krivičnog prava, ova priča oslikava hermeneutički proces. Kao što promjena jednog elementa redefinira suštinu Golema, tako i tumačenje pravne norme ili odredbe zapisane tekstualnim znacima može temeljno izmijeniti njenu primjenu i uticaj. Uklanjanje alefa simbolizira sudijsku odgovornost u razjašnjavanju preciznog značenja pravnih tekstova, pri čemu čak i manje pogrešno tumačenje može dovesti do ozbiljnih posljedica za pojedince i društvo. Ova alegorija naglašava značaj hermeneutike u osiguravanju da tumačenja budu u skladu s temeljnim načelima pravde i pravičnosti, izbjegavajući ishode koji bi mogli narušiti svrhu zakona (prava).

U neprestano razvijajućem polju krivičnog prava, proces tumačenja čini temeljnu osnovu, oblikujući ne samo razvoj pravne doktrine nego i praksu prava. Moderni krivič-

nopravni propisi, po svojoj prirodi, zahtijevaju precizne i jasne pravne norme kako bi se očuvala načela zakonitosti, predvidljivosti i zaštite individualnih prava i sloboda. Međutim, primjena tih normi rijetko je jednostavna, jer pravo mora obuhvatiti složenost ljudskog ponašanja i prilagoditi se promjenljivim društvenim vrijednostima. U tom dinamičnom okruženju, hermeneutika – kao nauka i metod tumačenja – ističe se kao nezamjenjiv alat. Tradicionalno ukorijenjena u tekstualnoj analizi, hermeneutika je nadmašila svoje klasične granice i postala ključni metodološki okvir za tumačenje pravnih tekstova i razumijevanje šireg značaja krivičnog prava.

Hermeneutika pruža prizmu kroz koju se pravne norme tumače unutar njihovog društveno-političkog i historijskog konteksta. Ona naglašava dinamičnu interakciju između prava i društva, prepoznajući da pravni tekstovi (pravni propisi) nisu statični artefakti, već se kontinuirano oblikuju kroz tumačenje. Ovaj interpretativni proces posebno je ključan u krivičnom pravu, gdje su „ulozi“ izuzetno visoki; ishodi pravnog tumačenja mogu duboko uticati na individualne slobode, društveni poredak, pa čak i na samu suštinu ljudskog života. Hermeneutika oprema pravnike alatima za vođenje kroz dvosmislenosti pravnih tekstova, pomirenje tenzija između pozitivnog prava i moralnih načela (prirodnog prava) te postizanje dubljeg razumijevanja svrhe i funkcije prava. Jedan od stalnih izazova u krivičnom pravu je balansiranje imperativa zaštite društva sa očuvanjem prava pojedinaca. Načelo zakonitosti, koje nalaže da niko ne može biti kažnjen za djela koja nisu izričito definisana kao krivična u trenutku njihovog počinjenja, nerijetko stavlja sudije u izazovne pozicije kada se suoče s nejasnim ili dvosmislenim pravnim normama. Hermeneutika omogućava promišljena i kontekstualno osjetljiva tumačenja takvih normi, ublažavajući rizike previše rigidne ili previše permisivne primjene. Fokusirajući se na namjeru iza pravnih normi i njihove šire društvene implikacije, hermeneutičko tumačenje obezbjeđuje da pravo ostane pravedno i prilagodljivo savremenim realnostima.

Osim tumačenja zakonskih odredbi, hermeneutika (može da) igra značajnu ulogu u razumijevanju činjenica, dokaza i motivacija koje stoje iza kriminalnog ili sličnog ponašanja. Ovaj pristup, sveobuhvatne prirode, podstiče nijansirano razumijevanje krivičnih djela uzimajući u obzir njihove društvene, psihološke i moralne dimenzije. Takva perspektiva omogućava pravnicima da nadmaše tehničku primjenu zakona, omogućavajući dublje analize faktora koji utiču na kriminalno ponašanje. Pored toga, hermeneutika (može da) doprinosi harmonizaciji različitih pravnih teorija i doktrina unutar često kontradiktornog okvira modernog krivičnog prava, čime se podstiče koherentniji i ujedinjeniji (naučni i praktični) sistem. U sudskoj praksi, hermeneutika naglašava interpretativnu diskreciju koja se daje sudijama prilikom primjene apstraktnih pravnih normi na konkretne slučajeve. Ova diskrecija je značajna, jer uvodi fleksibilnost potrebnu za prilagođavanje pravnih primjena kako bi se postigla pravda u pojedinačnim okolnostima. Interpretativni proces koji omogućava hermeneutika centralan je za rješavanje ključnih pitanja u krivičnom pravu, poput odlučivanja o krivičnoj odgovornosti, osiguravanja proporcionalnosti kazne i zaštite individualnih prava.

Relevantnost hermeneutike nadilazi okvire krivičnog prava. Ona poboljšava naše razumijevanje evolucije pravnih normi i načina na koji pravo interagira sa širim društvenim vrijednostima. Cilj oboga rada je analizirati ulogu hermeneutike unutar nauke krivičnog prava, pokazujući kako ona služi kao metodološki alat koji obogaćuje tumačenje i primjenu pravnih normi. Kroz hermeneutiku, krivično pravo može održati svoju relevantnost i prilagodljivost, osiguravajući da pravda nije samo sprovedena već i usklađena sa savremenim etičkim načelima i društvenim vrijednostima.

2. PORIJEKLO I ODREĐENE HERMENEUTIKE

Hermeneutika je sveobuhvatna teorija tumačenja koja ne samo da izlaže osnovne procese interpretacije, već pruža i strukturiranu metodologiju za analizu tekstova, artefakata i drugih oblika izražavanja (Bovan 2015, 5–6). Porijeklo hermeneutike može se pratiti do antičke Grčke, gdje se razvila u vezi s tumačenjem mitova. U tom periodu, različite filozofske škole bavile su se mitološkim narativima, nastojeći da dešifruju božanske poruke koje su ti mitovi sadržavali. U tom kontekstu, autori ističu da je „najmlađi od dvanaest olimpijskih bogova, Hermes, služio kao posrednik, prenosilac i tumač volje bogova“ (Srećković, Cermanović 1979, 473). Gnostičke i mističke tradicije bile su posebno poznate po korišćenju alegorijskih metoda u svojim tumačenjima, tragajući za skrivenim duhovnim ili ezoterijskim značenjima unutar tih mitova (Van den Hoven 2021, 3). S druge strane, postojale su filozofske struje koje su zauzimale skeptičniji stav, favorizujući doslovno tumačenje i često odbacujući mitove kao iracionalne i neodržive. Uprkos ovim različitim pristupima, tradicija alegorijskog i filozofskog tumačenja opstala je, utičući na evropsku misao kroz vijekove i zadržavajući svoju relevantnost u savremenom diskursu (Lind *et al.* 2020; Papacharalambous 2022).

Razlika između alegorijskog i doslovnog tumačenja opstala je kroz vrijeme, duboko utičući na filozofske, religijske i istorijske metodologije. U pravnim naukama, hermeneutika se prilagođava kao alat za tumačenje zakona, pravnih normi i pravnih fenomena (pojava), s ciljem otkrivanja prave namjere zakonodavca (zakonopisca; tvorca pravne norme) izražene u pravnim tekstovima. Pravna hermeneutika, stoga, služi da osigura da se prava volja zakonodavca ostvaruje u praktičnim pravnim kontekstima. Pojam hermeneutike kao „teorije istine“ prvi put se pojavio 1654. godine, a krajem 19. vijeka hermeneutika se razvila u zrelo polje istraživanja unutar humanističkih nauka, posebno unutar „nauke o duhu“ (*Geisteswissenschaften*). Ova evolucija naglašava složenost hermeneutike, koja se bavi međusobnim djelovanjem pojedinaca, događaja i njihovih širih egzistencijalnih konteksta (Heidegger 2003). Jedan od centralnih pojmova hermeneutike je „hermeneutički krug“, metodološki alat koji naglašava dinamičku i povratnu prirodu razumijevanja (Gadamer 1988, 68).

Razvoj hermeneutike kao metode razumijevanja značajno je artikulirao Schleiermacher u eseju *Hermeneutik und Kritik* (1838), koji je i postavio temelje za ovu disciplinu. Hermeneutika se opisuje kao „umijeće razumijevanja“, proces koji podrazumijeva svjesnu primjenu proceduralnih pravila kako bi se olakšalo tumačenje verbalnih i neverbalnih radnji. Ovaj oblik umjetnosti uvodi skup metodoloških principa, uključujući vrijednosti, legitimne parametre i tehnike neophodne za analizu tekstualnih podataka (Lindseth, Norberg 2022, 887; Virkler, Ayayo 2023). Hermeneutika se stoga bavi pravilima koja upravljaju interpretativnim činovima, s krajnjim ciljem postizanja dubokog i tačnog razumijevanja značenja iza verbalnih izraza. Čin razumijevanja smatra se kulminacijom interpretacije, često nazivan „izricanjem“ – procesom koji uključuje ne samo govor već i slušanje suštine onoga što je izrečeno. Shodno tome, čin slušanja postaje sinonim za čin razumijevanja, jačajući ideju da je interpretacija dijaloški proces koji zahtijeva i angažman i odgovor na tekst ili fenomen koji se razmatra (Suddick *et al.* 2020, 4– 5).

Hermeneutika se, tako, može razumjeti kao metoda usmjerena na razjašnjavanje nečega što je nejasno, nerazumljivo ili teško shvatljivo, dovodeći to do nivoa jasnog razumijevanja (Logarušić *et al.* 2024, 95). Često se naziva umjetnost interpretacije ili umjetnošću razumijevanja ili objašnjenja. Moderna teorija često opisuje hermeneutičku interpretaciju kao „vještinu razumijevanja teksta i otkrivanja njegovog značenja“ (Vukadinović, Stepanov 2003, 400), ili kao „vještinu izbjegavanja nerazumijevanja“ (Betj 1988, 53). Nadalje, savremena hermeneutika naglašava važnost „jezičke univerzalnosti i jezičkog okruženja, s obzirom na to da je naše razumijevanje svijeta suštinski ukorijenjeno u jeziku i razumi-

jevanju“ (Aćimović 1999, 109).

Također je važno istaći da je „primarna briga hermeneutike jezik, posebno u njegovom pisanom obliku, zbog čega je hermeneutika suštinski proučavanje vještine razumijevanja pisanih tekstova“ (Spaić 2014, 147). Neki učenjaci tvrde da različite vrste tekstova zahtijevaju različite pristupe interpretaciji, naglašavajući da metoda koja se bira uveliko zavisi od prirode teksta koji se interpretira. Jedna od najstarijih podjela u hermeneutici dijeli je na *hermeneutica sacra* (svetu hermeneutiku), *hermeneutica iuris* (pravna hermeneutika) i *hermeneutica profana* (klasična hermeneutika) (Vasić, Čavoški 1996, 230). S druge strane, neki autori tvrde da ne bi trebalo praviti podjelu na osnovu predmeta interpretacije. Umjesto toga, fokus bi trebalo da bude na praktičnoj primjenjivosti interpretacije, posebno u pravnoj hermeneutici. Medar tvrdi da „sve humanističke nauke počivaju na interpretaciji tekstova, pri čemu je pravna interpretacija jedno od najkompleksnijih i najsuptilnijih pitanja uopšte u teoriji prava i filozofiji prava. Njena važnost leži u međuzavisnosti između pravne teorije i pozitivnog prava s jedne strane, te oba ova elementa i praktične primjene prava s druge strane. Praktična važnost pravne interpretacije leži u tome što ona finalizuje pravne propise, čineći ih spremnim za neposrednu primjenu“ (Medar 2014, 224–225).

Prema nekim autorima, „interpretacija igra ulogu u svakoj fazi primjene pravne norme – od identifikacije pravno relevantnih odnosa, preko izbora odgovarajuće pravne norme, utvrđivanja činjenica i davanja normativnih kvalifikacija, sve do opravdanja novih normativnih radnji“ (Visković 1989, 145; Medar 2014, 225). Ćorić naglašava da „uloga tumača pretpostavlja viši nivo razumijevanja u odnosu na onoga kome se interpretacija pruža. Usaglašavanje stvarnosti s pravnim tekstom, koji često nosi teret vremena, tradicije i društvenih odnosa prisutnih u trenutku njegovog nastanka, izvanredno je složen i zahtjevan zadatak“ (Ćorić 2013, 321).

3. HERMENEUTIKA I NJENA RELEVANTNOST ZA KRIVIČNO PRAVO

Sudija ima (dobrim dijelom) značajnu funkciju koja se odnosi na pažljivu interpretaciju uspostavljenih pravila. Oni koji se nalaze na pozicijama autoriteta obavezni su promišljeno procijeniti osjećaje i strasti koje podupiru pravne „stvari“, koje su s vremenom postale sve složenije i često prate nova, inovativna saznanja. Ovaj proces interpretacije duboko je ukorijenjen u različitim javnim sferama, uključujući političke, ekonomske, pravne, kulturne i ljudske dimenzije. Posebno je bitan u oblasti prava, koja je i primarni fokus našeg interesa. Postoji mnogo metoda interpretacije; međutim, oslanjanje na samo jednu metodu često nije dovoljno da bi se shvatila puna širina pravnih značenja. Krajnji cilj svih interpretativnih metoda je „potraga za sudskom pravičnošću“ u primjeni zakona i drugih propisa (Vertsman 2023, 488–490). Jedna istaknuta metoda koja (može da) se koristi u ovom kontekstu je hermeneutika, koja se definiše kao umjetnost (način ili vještina) tumačenja značenja i/ili poruke (smisla) tekstualnog zapisa (sadržaja), tvorevine umjetnosti ili obrazaca ponašanja (djelovanja) (Srejić, Cermanović 1979, 473). Ovaj pristup kritički ispituje sukobe i ograničenja koja su svojstvena diskursu, naglašavajući brojne moguće interpretacije, i nastoji isporučiti sveobuhvatnu interpretaciju koja povezuje različite stavove. Središnji izazov s kojim se suočava hermeneutika je sam tekst izvora prava (ustava, zakona ili drugog propisa, sudskih i administrativnih odluka i drugo), kao i kritika pravnih koncepata i njihove praktične primjenjivosti u stvarnim životnim situacijama (Oedoyo, Marbun 2020, 288). Hermeneutika, prepoznata kao važna umjetnost posvećena interpretaciji poruke određenog sadržaja, svoju važnost u pravnom diskursu nalazi ne samo slučajno već kao jedna od osnovnih doktrina koja se bavi složenim problemima interpretacije koji se javljaju posebno u oblasti krivičnog prava.

Hermeneutika se, dakle, shvata kao teorija i metodologija tumačenja. Upravo zbog

svoje dubine tumačenja sadržaja se prepoznaje i pridaje joj se važnosti u raznim granama prava, uključujući krivično pravo. Nauka o krivičnom pravu, ponajprije zbog svoje specifične materije, bavi se složenim konceptima koji zahtijevaju ne samo strogo (pravno) tumačenje, već i dublje razumijevanje ljudskog ponašanja, morala i društvenih vrijednosti. Prema tome, hermeneutika (treba da) igra ključnu ulogu u ovoj oblasti olakšavajući nijansirano i dinamično tumačenje pravnih izvora, posebno u slučajevima gdje strogo doslovno tumačenje može dovesti do iherentne nepravde ili kontradikcija sa širim (krivično)pravnim načelima.

Sudovi širom svijeta, kako nacionalni tako i međunarodni, dosljedno koriste interpretativne metode koje su u skladu s hermeneutičkim principima kako bi riješili nejasnoće koje su inherentne pravnim tekstovima. Ove metode omogućavaju dublje razumijevanje pravnih normi unutar njihovih sociopolitičkih i istorijskih konteksta, posebno u kompleksnim oblastima kao što je krivično pravo.

Na primjer, Evropski sud za ljudska prava (*European Court on Human Rights*, ECtHR) često primjenjuje doktrinu „živog instrumenta“, koja je usko povezana s hermeneutičkim principima. U poznatom slučaju *Tyrer v. the United Kingdom* (no. 5856/72, ECtHR 1978), Sud je interpretirao Evropsku konvenciju o ljudskim pravima (*European Convention on Human Rights*, ECHR) ne samo prema njenom originalnom značenju nego i uzimajući u obzir savremene društvene vrijednosti i razvijajuće standarde pristojnosti i dostojanstva u Evropi.¹ Ovaj pristup ilustrira kako se pravni tekstovi, iako napisani u specifičnom historijskom kontekstu, interpretiraju u svjetlu savremenih vrijednosti kako bi se osiguralo da i dalje pružaju pravdu u promjenjivom društvu. Korištenjem hermeneutičkih principa, ECtHR je bio u mogućnosti da se pozabavi pitanjem tjelesnog kažnjavanja u kontekstu razvijajućih standarda ljudskih prava, osiguravajući da interpretacije ostanu usklađene sa širim okvirom ljudskog dostojanstva. Slično tome, u slučajevima *North Sea Continental Shelf* (*Federal Republic of Germany v. Denmark*; *Federal Republic of Germany v. Netherlands*, 1969), Međunarodni sud pravde (*International Court of Justice*, ICJ) primijenio je hermeneutičku metodu za interpretaciju ugovora između Njemačke, Danske i Nizozemske. Sud se fokusirao ne samo na doslovni tekst ugovora, već i na namjeru iza tih ugovora i razvijajuće norme međunarodnog prava. Interpretacija ICJ-a uzela je u obzir šire ciljeve ugovora, umjesto da se strogo pridržava njihovih originalnih riječi, naglašavajući dinamičnu prirodu pravne interpretacije.

Sudije, prilikom interpretacije zakona (prava), nisu, dakle, vezane strogo primjenom pravnih tekstova, to jest doslovnim značenjem riječi; umjesto toga, one se upuštaju u proces interpretacije koji uzima u obzir društvene, moralne i političke kontekste u kojima se donose pravne odluke. Na primjer, u slučaju *Brown v. Board of Education of Topeka* (347 U.S. 483, 1954), Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država primijenio je pristup

1 Tyrer v. the United Kingdom značajan je predmet o kojem je ECtHR odlučio 1978. godine, baveći se kompatibilnošću tjelesnog kažnjavanja sa ECHR-om. Godine 1972. 15-godišnjeg Anthonyja Tyrera sud za maloljetnike na otoku Man osudio je na tri udarca brezom zbog nezakonitog napada koji je uzrokovao stvarne tjelesne ozljede. Kažnjavanje su provodili policajci nasamo, uz Tyrerovog oca i liječnika. Postupak je uključivao Tyrera da skine hlače i donji veš i sagne se preko stola kako bi primio udarac. ECtHR je presudio većinom glasova (6 prema 1) da udarac brezom predstavlja ponižavajuće postupanje, čime se krši član 3. ECHR-a, koji zabranjuje nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje. Sud je naglasio da je ECHR „živi instrument“ koji se mora tumačiti u svjetlu društvenih standarda koji se razvijaju. Uzeo je u obzir suvremena stajališta o kaznenoj politici među državama članicama Vijeća Evrope, zaključivši da takvo kažnjavanje više nije u skladu s prihvaćenom praksom. Sudija ECtHR-a Gerald Fitzmaurice nije se složio, tvrdeći da presuda netačno implicira da svi oblici tjelesnog kažnjavanja inherentno predstavljaju ponižavajuće postupanje. Tvrđio je da tjelesno kažnjavanje maloljetnika ne nosi istu razinu poniženja kao što bi moglo biti za odrasle te da specifične okolnosti slučaja ne predstavljaju kršenje člana 3. Konvencije. Slučaj Tyrer značajan je presedan u evoluciji prava o ljudskim pravima, naglašavajući načelo da se zaštita ljudskih prava mora prilagoditi savremenim standardima.

koji se može okarakterisati kao hermeneutički, za interpretaciju „klauzule o jednakoj zaštiti“ (*Equal Protection Clause*) iz 14. amandmana na Ustav SAD.² Vrhovni sud SAD je odustao od stroge, originalističke interpretacije teksta, priznajući da značenje Ustava mora evoluirati u odgovoru na promjene društvenih normi. U ovom slučaju, Vrhovni sud SAD je ukinuo rasnu segregaciju u javnim školama, interpretirajući ustavni tekst na način koji odražava savremene poglede na jednakost i ljudsko dostojanstvo. Ova odluka pokazuje kako hermeneutika omogućava pravu (u ovom slučaju ustavnoj normi) da se prilagodi i ostane relevantan u svjetlu evolucije društvenih vrijednosti. Slično tome, Savezni ustavni sud Njemačke (*Bundesverfassungsgericht*) pokazao je hermeneutički pristup u interpretaciji principa ljudskog dostojanstva prema članu 1. Osnovnog zakona (*Grundgesetz*). U različitim odlukama, uključujući slučaj *Lüth* (BVerfG 1 BvR 400/51, 1958), gdje je njemački Savezni ustavni sud dao široko tumačenje Osnovnog zakona, posebno u pogledu slobode izražavanja. Sud je tumačio ustavno pravo na slobodu izražavanja na način koji se protezao izvan doslovnog teksta sadržanog u Osnovnom zakonu, pokazujući dinamičnu interpretaciju koja je uzimala u obzir savremeni društveni kontekst i vrijednosti.³ U predmetu BVerfG 1 BvR 276/17 (2018), njemački Savezni ustavni sud također je pokazao hermeneutički pristup u balansiranju prava na privatnost i slobode izražavanja u kontekstu digitalnih podataka.⁴

2 U ovom značajnom slučaju, Vrhovni sud SAD presudio je 17. maja 1954. godine da je rasna segregacija u javnim školama protivustavna, označavajući ključni trenutak u historiji američkih građanskih prava. Predsjednik Suda Earl Warren sastavio je odluku koja je jednoglasno usvojena, prema kojoj je segregacija koju je odobrila država prekršila Klauzulu o jednakoj zaštiti iz 14. amandmana. Ova je odluka poništila doktrinu „odvojenih, ali jednakih“ uspostavljenu u predmetu *Plessy v. Ferguson* (163 U.S. 537, 1896) gotovo šest desetljeća ranije, označivši kraj legalizirane rasne segregacije u školama i posluživši kao katalizator pokreta za građanska prava 1950-ih. Kako bi se pozabavio provođenjem desegregacije, Sud je ponovno razmotrio slučaj sljedeće godine u odluci poznatoj kao *Brown II* od 31. maja 1955. godine. Sud je naložio državama da nastave s planovima desegregacije „svom namjernom brzinom“ („with all deliberate speed“). Unatoč tim presudama, otpor je bio široko rasprostranjen, a protivnici su se kretali od segregacionista do nekih ustavnih pravnika koji su tvrdili da se odluka više oslanjala na podatke društvenih nauka nego na pravni presedan, čime je prekoračila tradicionalne pravosudne granice. Zagovornici odluke vidjeli su je kao nužnu vježbu pravosudnog aktivizma, usklađujući ustavna načela sa savremenim društvenim izazovima. Manjinske skupine i zagovornici građanskih prava slavili su presudu kao kritičan korak prema rasnoj jednakosti. „Warren-ov“ Sud je nastavio ovaj progresivni pristup u kasnijim odlukama, duboko oblikujući rasne odnose, kazneno pravosuđe, političke procese i odvajanje crkve od države u sljedećih 15 godina.

3 Veit Harlan, filmski producent tokom nacističke ere u Njemačkoj, bio je poznat po svom radu na izrazito antisemitskom filmu *Jud Süß*. Nakon Drugog svjetskog rata suočio se s optužbama za pomaganje progona Židova, ali je oslobođen. Godine 1950. režirao je *Immortal Lover*. Prije izlaska filma, podnositelj zahtjeva, u to vrijeme senator i šef Ureda za tisak u Hamburgu, održao je privatni govor publici filmskih distributera i redatelja, pozivajući na bojkot filma. Tvrdio je da bi Harlanova prošlost naštetila njemačkoj filmskoj industriji. Kao rezultat toga, Regionalni sud u Hamburgu naredio je podnositelju zahtjeva da se suzdrži od poticanja bojkota, pod prijetnjom novčane ili zatvorske kazne. Podnositelj je potom podnio ustavnu tužbu, tvrdeći da mu je ovom presudom povrijeđeno temeljno pravo na slobodu izražavanja. Savezni ustavni sud presudio je da je presuda Regionalnog suda u Hamburgu prekršila osnovno pravo podnositelja zahtjeva na slobodu izražavanja. Sud je poništio odluku Regionalnog suda i vratio predmet na ponovno razmatranje. Potvrđuje da osnovna prava, uključujući slobodu izražavanja, imaju neizravne horizontalne učinke u privatnom pravu. Revizija Suda bila je usredotočena na to je li Regionalni sud pravilno odvagao važnost slobode izražavanja pri primjeni § 826 Građanskog zakonika i balansirajući je s interesima Harlana i filmskih kompanija. Sud je naglasio da, prema članu 1. stavu 3. Osnovnog zakona, osnovna (ljudska) prava obavezuju pravosuđe kao pravo koje se neposredno primjenjuje.

4 U predmetu u vezi sa tzv. Pravom na zaborav II, podnositelj pritužbe tražila je zabranu protiv operatera tražilice, tvrdeći da su rezultati pretraživanja za njezino ime uključivali poveznicu na transkript TV emisije iz 2010. arhiviranu na internetu. U zapisniku je tužitelj identificiran imenom i optužen za zlostavljanje zaposlenika. Viši regionalni sud u Celleu odbio je njen zahtjev, što ju je navelo da se žali Saveznom ustavnom sudu. Ovo je bila prva odluka Suda o izravnoj primjeni osnovnih prava Evropske unije u slučajevima kada ona

U svojoj suštini, nauka krivičnog prava se bavi izučavanjem važećeg krivičnog prava jednog sistema (bilo da je nacionalni, međunarodni, supranacionalni), objašnjenjem njegovih normi, utvrđivanjem njihovog sadržaja i smisla, utvrđivanjem i objašnjenjem sadržine osnovnih načela krivičnog prava, te sistematizacijom svih tih pitanja i njihovim usklađivanjem u naučni sistem (Babić, Marković 2019, 22). Nauka krivičnog prava je veoma široko polje, te se navedeno odnosi na sve oblasti – materijalno, procesno i izvršno. Pozitivno, odnosno važeće krivično pravo se oslanja na nauku krivičnog prava. Drugim riječima, krivično zakonodavstvo prati teoriju krivičnog prava.

Prema tome, precizno formulisanje odredbi pozitivnog zakonodavstva je ključno u ovoj oblasti, jer pravne definicije određuju granice primjene državne prinude, odnosno njenog prava na kažnjavanje (*ius puniendi*). Međutim, složenost ljudskih postupaka i motiva ne može uvijek biti obuhvaćena unutar krutih okvira pravnih tekstova. Ovdje hermeneutika postaje neophodna. Ona nudi metodu za tumačenje krivičnih zakona na način koji uzima u obzir ne samo doslovno značenje riječi, već i širi kontekst u kojem su te riječi napisane, namjere zakonodavaca i evoluirajuće norme društvene zajednice.

Jedan od centralnih zadataka (savremenog) krivičnog prava je balansiranje zaštite društva sa pravima pojedinca. Načelo zakonitosti, koje nalaže da niko ne može biti kažnjen osim za ponašanje koje je jasno definisano kao krivično prije njegove objektivizacije u vanjskom svijetu, često stavlja sudije u tešku poziciju pri tumačenju nejasnih ili dvosmi-slenih zakona (naročito u porodicama prava koje se zasnivaju na *common law* tradiciji). Hermeneutika omogućava promišljenije i razumnije tumačenje tih zakona, izbjegavajući opasnosti prekomjerne blagosti ili pretjerane strogoće. Naglašavajući kontekst, namjeru i moralne osnove prava, hermeneutičko tumačenje sprečava krutu primjenu zakona na načine koji mogu biti nepravični ili nesrazmjerni.

Relevantnost hermeneutike za krivično pravo može se također vidjeti u odlučivanju u slučajevima koji uključuju složene moralne i etičke dileme. U takvim slučajevima, primjena hermeneutike omogućava dublje istraživanje društvenih vrijednosti, tehnološkog napretka i evoluirajućeg razumijevanja društvene štete i opasnosti, što je sve potrebno kako bi se donijele pravedne (pravične) odluke u krivičnim stvarima. Hermeneutika je, u tom smislu, značajna u razumijevanju svrhe i funkcije krivičnog prava kao sistema. Krivični (kazneni) zakoni modernih društava nisu samo zbirke pravila; oni odražavaju osnovne društvene, kulturne i političke vrijednosti. Čisto doslovno tumačenje krivičnog prava može zanemariti ove vrijednosti, dovodeći do odluka koje, iako tehnički ispravne, nisu u skladu sa (savremenim) društvenim normama. Kroz hermeneutički pristup, pravna se teorija i praksa može baviti oblikom tumačenja koji uzima u obzir šire ciljeve prava, poput promocije pravde, odvratanja i rehabilitacije, odnosno specijalne i generalne prevencije, umjesto da se usredotočuju isključivo na doslovno značenje zakona i kažnjavanje.

Pored toga, hermeneutika igra važnu ulogu u tumačenju pravne prakse, posebno u

imaju prednost pred njemačkim ustavnim pravima. Sud je presudio da bi, prema pravu EU, u protivnom postojala praznina u zaštiti u primjeni temeljnih prava EU od strane njemačkih vlasti. I Osnovni zakon i Povelja o osnovnim pravima pružaju zaštitu ne samo od državnih postupaka, već i u privatnopravnim sporovima, a sukobljena temeljna prava moraju biti jednako uravnotežena. Sud je presudio da proces balansiranja mora uzeti u obzir i pravo na privatni i porodični život i pravo na zaštitu ličnih podataka, u odnosu na slobodu poslovanja. Osnovna prava trećih strana, uključujući slobodu izražavanja radiodifuzne korporacije i pravo javnosti na primanje informacija, također se moraju odvagati. Ekonomski interesi operatera tražilice nisu se smatrali dovoljnim da opravdaju ograničavanje prava podnositeljice pritužbe na privatnost. Pojedinaac nema jednostrano pravo odlučivati o tome koje se informacije o njemu smiju prenositi u javnom priopćenju. Sud je naglasio jednostavnost pristupa i trajnu dostupnost internetskih informacija, kao i vrijeme koje je proteklo od njihove izvorne objave. Sud je također primijetio da je sve teže razlikovati *online* sadržaj koji se odnosi na društvenu i privatnu sferu, što znači da podnositeljica pritužbe mora očekivati da će se negativan učinak informacija o njezinom profesionalnom ponašanju proširiti na njezin privatni život.

pravnim sistemima koji se temelje na sudskoj praksi, gdje sudske odluke doprinose razvoju pravnih normi. Iako se ovdje primarno misli na sisteme koji baštine tradiciju *common law* porodice prava, moramo imati na umu činjenicu da je ozbiljan uticaj na sisteme koji pripadaju *civil law*, odnosno kontinentalnoj porodici prava, ostvaren preko prakse međunarodnih foruma za zaštitu ljudskih prava. „Presedani“ u krivičnom pravu, posebno oni koji se bave pitanjima kao što su zakonitost, određivanje i odmjeravanje kazne ili krivična odgovornost, pa čak i sveukupna pravičnost (kada govorimo o procesnom pravu) zahtijevaju pažljivo tumačenje kako bi se osigurala dosljednost, a istovremeno omogućila prilagodba pravnih načela novim i nepredviđenim okolnostima. Hermeneutika pruža metodološke alate za tumačenje ove prakse na način koji održava pravnu stabilnost (i sigurnost?), a istovremeno omogućava evoluciju prava.

Konačno, hermeneutika nudi neophodne uvide u ulogu tumača u krivičnom pravosuđnom sistemu. Bilo da je riječ o sudiji, tužiocu ili braniocu, svaki od njih igra nemalu ulogu u oblikovanju ishoda slučajeva kroz svoje tumačenje pozitivnog zakona. Hermeneutika naglašava da tumačenje nije neutralan ili mehanički čin već duboko subjektivan proces koji je pod uticajem iskustava, predrasuda i moralnih stavova tumača.

4. TEMELJI HERMENUTIČKOG TUMAČENJA U KRIVIČNOM PRAVU

Tumačenje prava, posebno u domenu krivičnog prava, predstavlja višeslojni izazov koji prevazilazi okvire tradicionalnih doktrinarnih pristupa. Iako utvrđeni okviri u nauci krivičnog prava pružaju ključnu osnovu za pravno tumačenje, složenost ovog zadatka zahtijeva dublje angažovanje sa interdisciplinarnim perspektivama. Značajno je da kritičke pravne studije, antropološki pristupi, dijalektičke teorije i vrijednosno-analitički okviri svaki daju dragocjene uvide. Ovi pristupi pomažu u adresiranju nekih od nijansiranih dimenzija pravnog tumačenja, ali istovremeno otkrivaju i ograničenja u pružanju potpuno koherentnog razumijevanja šireg sociopravnog fenomena koji nastoje objasniti. Kako tvrde autori poput Alexyja i Habermasa, interpretativni proces mora biti u dosluhu sa racionalnošću svojstvenom pravnoj praksi, dok se suočava sa izazovima kao što su sudijska korupcija, stvaranje i primjena pravnih standarda te očuvanje društvenih odnosa putem prava (Alexy, 2002, str. 46; Habermas 1998, 235).

Interpretativni zadatak dodatno komplikuje potreba za razumijevanjem odnosa između pravnih normi i društvenih vrijednosti. Kako tvrdi Raz, efikasnost pravnog tumačenja ne zavisi samo od jezičke preciznosti pravnih tekstova, već i od šireg konteksta normativnog rasuđivanja i moralnih razmatranja (Raz 2009, 167). Stoga *hermeneutica iuris* mora uzeti u obzir procese konstrukcije argumenata koji unapređuju ostvarenje pravde (ili interesa pravde/pravičnosti) u praksi, što otvara ključna pitanja o ulozi pravnih institucija u oblikovanju društvenog života. U središtu ovog istraživanja je potreba za kritičkom evaluacijom kako pravo utiče na društvo, i obrnuto, kako društvene vrijednosti oblikuju pravno tumačenje. Kritika pravnih institucija, koju su iznijeli teoretičari poput Kennedyja, naglašava potrebu za angažovanjem sa širim implikacijama pravnih odluka i njihovim uticajem na socijalnu pravdu (Kennedy 2007, 98). Ovo naglašava složen odnos između prava i društva, gdje pravno tumačenje nije samo „vježba“ u tekstualnoj analizi već dinamičan proces oblikovan evolutivnim društvenim kontekstima i (pravno)teorijskim temeljima.

S obzirom na ove izazove, postaje neophodno preispitati pretpostavke koje usmjeravaju pravno tumačenje. To zahtijeva promjenu u vrstama pitanja koja postavljamo, prelazeći izvan doktrinarne analize kako bi se angažovali sa filozofskim i sociološkim dimenzijama pravnog rasuđivanja. Takva promjena nije motivisana pokušajem izbjegavanja rigorozne analize već priznanjem da je dublje metodološko angažovanje sa temeljima pravne teorije suštinski važno. Kao što je Kelsen argumentovao, normativna struktura prava mora biti

analizirana u vezi sa njenim sociološkim i filozofskim implikacijama, kako bi se osiguralo „holistično“ razumijevanje (Kelsen 1967, 112). Stoga ova analiza nastoji doprinijeti tekućoj debati istraživanjem dvije kontrastne perspektive o pravnom tumačenju koje su istorijski intrigirale protagoniste pravne teorije. Na taj način, cilj nam je razjasniti kritičko rasuđivanje koje leži u osnovi ovih perspektiva i procijeniti njihovu sposobnost da odgovore na goruće interpretativne izazove u savremenom krivičnom pravu.

Hermeneutika, kao što je pomenuto, zasnovana je na složenoj korelaciji između pojmova, značenja i razumijevanja. Suština značenja, u okviru ovog pristupa, nije zamišljena samo kao lingvistička ili simbolička struktura već kao način postojanja same ljudske svijesti. Značenje proizlazi iz namjere svijesti, u kojoj je ljudska svijest inherentno usmjerena prema značajnim objektima. Ovi objekti, bilo da su vanjski ili konceptualni, stižu značenje kroz interpretativni proces, pri čemu im svijest daje smisao. Tako, Heidegger sugerše, značenje nije svojstvo samih objekata već se otkriva kroz interpretativni angažman između svijesti i svijeta (Heidegger 2003, 192). Ova ontološka dimenzija značenja predstavlja specifičnu karakteristiku hermeneutike. U ovom pogledu, značenje nije statičan ili unaprijed postojeći entitet već je dinamički oblikovano kroz ljudsku svijest koja se orijentše prema svijetu tako što raznim entitetima pridaje značenje. Gadamer proširuje ovu ideju tvrdeći da je značenje svakog objekta povezano s njegovim egzistencijalnim kontekstom, a čin razumijevanja neodvojiv je od istorijskog i kulturnog horizonta tumača (2004, 269). Tako značenje nije samo kognitivna funkcija već je duboko isprepleteno sa samim bićem ljudske svijesti.

Nadalje, pojam razumijevanja u hermeneutici nije samo kognitivno shvatanje značenja već egzistencijalni proces kroz koji svijest dolazi do samospoznaje. U tom smislu, razumijevanje funkcionše kao oblik samootkrivanja. Svijest, angažujući se sa svijetom i tumačeći značenje, istovremeno postiže samorazumijevanje – svijest o svojoj suštini kao interpretativnog subjekta. Ricoeur razrađuje ovu ideju napominjući da je razumijevanje način postojanja u svijetu koji uključuje tumača u dijalogu s tekstem, objektom ili drugim, kroz koji nastaje zajedničko značenje (1976, 89; 1981).

Dijaloška priroda razumijevanja je ključna za hermeneutičku teoriju. Ona postulira da razumijevanje nije usamljeni čin spoznaje već zajednička aktivnost ukorijenjena u međusobnoj razmjeni značenja. Ovaj dijaloški proces je ono što Gadamer naziva „fuzijom horizonta“, u kojoj se tumač i objekt tumačenja spajaju u svojim perspektivama kako bi zajednički stvorili značenje (2004, 305). Razumijevanje je, u tom smislu, aktivan, participativan proces koji proizlazi iz interakcije između tumača i tumačenog, omogućavajući svijesti ostvarivanje svog potencijala za samorealizaciju kroz zajedničko značenje. Pored toga, razumijevanje nije ograničeno na teorijsko promišljanje već se proteže i na praktični život ljudi. To je proces kroz koji se pojedinci kreću i rješavaju konkretne probleme s kojima se susreću u svom postojanju. Kako Habermas tvrdi, interpretativni čin ima duboke implikacije na način na koji ljudi konstruišu svoju društvenu stvarnost, angažuju se sa istinama i pregovaraju o značenjima koja su temelj društvenih odnosa (1987, 303). Tako hermeneutika pozicionira razumijevanje kao teoretsku i praktičnu realizaciju ljudske svijesti, onu koja se odvija u stvarnim aktivnostima i u proživljenom iskustvu ljudskih bića. U središtu ovog interpretativnog procesa nalazi se jedinstvenost značenja. Hermeneutika odbacuje ideju da se značenje može svesti na transcendentnu ili objektivnu istinu koja je izvan objekta tumačenja. Umjesto toga, značenje prebiva u posebnosti i specifičnosti samog objekta. Ovo zahtijeva od tumača da se duboko angažuje sa detaljima i nijansama objekta, pažljivo slušajući suptilnosti njegovog izraza, a što naglašava i Gadamer. Naime, on ističe da istinsko razumijevanje zahtijeva otvorenost prema objektu i spremnost za ulazak u dijalektički dijalog s njim, kao i sa drugim tumačima, kako bi se otkrio njegov puni značaj (Gadamer 2004, 351).

U tom svjetlu, tumačenje tekstova (izvora) postaje model za svu ljudsku spoznaju. Kao

što tekst zahtijeva pažljivo i nijansirano tumačenje kako bi otkrio svoje značenje, tako i ljudsko iskustvo i znanje zahtijevaju isti pristup. Međutim, značenje bilo kojeg entiteta ili objekta znanja uvijek je podređeno širem kontekstu ljudskog postojanja (Dilthey 1996, 56). Značenje nije izolovano već je dio šireg okvira ljudskog života, koji kontinuirano oblikuje i preoblikuje način na koji razumijemo svijet oko nas.

5. PRIMJENA HERMENUTIKE U KRIVIČNOM PRAVU I NAUCI KRIVIČNOG PRAVA

Analiza tumačenja krivičnog prava daje set posebno značajnih i praktičnih normi koje se mogu efikasno primijeniti u raznim pravnim kontekstima. Jedan od pristupa jeste logički hermeneutički model, koji pruža sistematski okvir za tumačenje krivičnog prava. Ovaj model se zasniva na dobro utvrđenoj doktrini konceptualne cjelovitosti i nezavisnosti, koja karakteriše strukturni sistem krivičnog prava (Schauer 2021; Schauer 2009). On preusmjerava fokus sa specifične, slučaj po slučaj primjene pravnih pravila, na šire regulatorne okvire koji upravljaju krivičnim ponašanjem, omogućavajući sveobuhvatnije razumijevanje ciljeva i implikacija zakona.

Krivično pravo, po svojoj prirodi, kao grana prava, ima cilj da se bavi opštim principima koji nadilaze pojedinačne slučajeve. Ova orijentacija ka generalizaciji je značajna za kreiranje naučnih tumačenja krivičnih normi. Naučno tumačenje je ono koje može generalizovati i teorijski obraditi specifična krivična svojstva fenomena ili odnosa koji potpadaju pod „nadležnost“ krivičnog prava. Kako pojedini autori tvrde, uloga tumačenja nije ograničena na tekstualnu analizu već mora uključivati i društvene, moralne i pravne dimenzije koje utiču na primjenu krivičnih propisa. U okviru ovog logičkog hermeneutičkog modela, hijerarhijska struktura pravnih pojmova igra ključnu ulogu u osiguranju postizanja „punine znanja“ – što znači da pravno tumačenje mora uzeti u obzir ne samo slovo zakona (propisa; norme) već i njegovu interakciju sa društvenim normama i individualnim pravima. Takav pristup dovodi do koherentnije i konzistentnije primjene krivičnog prava u praksi. Kako određeni autori ističu, pravno tumačenje, kada se sprovodi kroz naučni objektiv, omogućava (nijansiranije) razumijevanje sposobnosti zakona da promovise pravdu i očuva vladavinu prava, jačajući povjerenje javnosti u pravni sistem (Van Nes, Yamu 2020). Pored toga, ovaj sveobuhvatni uvid u tumačenje krivičnog prava obogaćuje razumijevanje kako pravni standardi interreaguju sa vrijednostima i očekivanjima zajednice. Schauer napominje da ova interakcija često zahtijeva balansiranje pravnih principa sa društvenom potrebom za pravdom, pravičnošću i jednakošću (Schauer 2021). Stoga, rigorozna hermeneutička analiza omogućava pravedniju primjenu krivičnog prava, koja ne samo da odražava već i oblikuje društvene vrijednosti tokom vremena.

Drugo značajno razmatranje u polju naučno-tehničke hermeneutike, posebno unutar složenog okvira krivičnog prava, jeste specifična priroda krivične (ili krivičnopravne) regulacije. Krivično pravo, za razliku od drugih regulatornih sistema, stavlja prioritet na svoju ulogu u održavanju društvenog reda i adresiranju najozbiljnijih kršenja kolektivnih normi (Simester 2021, 221). Drugim riječima, stavlja akcenat na održavanje reda i mira u zajednici i pružanje zaštite najznačajnijim vrijednostima društva. Ova posebnost proizlazi iz njegovog fokusa na kažnjavanje i odvracanje (specijalna i generalna prevencija), što ga razlikuje od drugih regulatornih mehanizama koji mogu biti više usmjereni na usklađivanje ili građansku (građanskopravnu) odgovornost.

Jedinstvena priroda krivičnog prava kao regulatornog sistema također zahtijeva prilagodljivost. Kako pojedini autori tvrde, krivično pravo mora evoluirati kako bi odgovorilo na promjene društvenih vrijednosti, političkih orijentacija i javnih očekivanja (Hessick, Hessick 2021, 98). Taj dinamični karakter naglašava važnost tumačenja krivičnog prava

ne samo kroz prizmu statičnih pravnih pravila već i u odnosu na šire društvene, političke i ekonomske sile koje oblikuju razvoj i primjenu zakona, odnosno pravnog propisa.

Nadalje, političke dimenzije tumačenja krivičnog prava igraju značajnu ulogu u oblikovanju ciljeva zakona i njegove primjene. Odluke koje se donose u pravnim postupcima (presude, rješenja i drugo) često su „obogaćene“ političkim razmatranjima, kao što su javni interes, politička ideologija i društvene vrijednosti u određenom vremenu. Ovi faktori mogu unijeti tenzije između ideala pravde i praktične primjene pravnih pravila, postavljajući važna pitanja o pravičnosti i proporcionalnosti krivičnih sankcija (Wilkes 2020). Takvo spoznanje poziva na kritičko razmišljanje o tome kako krivično pravo ne samo da reguliše ponašanje već i utiče na društvena očekivanja u vezi sa pravdom i (krivičnom) odgovornošću. Corda tvrdi da tumačenje i primjena krivičnog prava imaju potencijal da ojačaju ili ospore postojeće društvene norme, čime oblikuju društveno evoluirajuće shvatanje pravde (2020, 587, 592–592). To dodatno naglašava potrebu za dubljom, nijansiranim analizom načina na koji krivično pravo interaguje sa društvenim strukturama i vrijednostima.

Savremena pravna teorija je i te kako svjesna neophodne uloge koju tumačenje igra u pravnom sistemu, posebno unutar složenog i nijansiranog polja krivičnog prava. Široko je priznato da je metodologija koja leži u osnovi krivičnog prava fundamentalno utemeljena na različitim oblicima tumačenja. Uistinu, stalna naučna rasprava o prirodi, značaju i specifičnostima pravne hermeneutike i dalje predstavlja centralnu tačku u modernoj jurisprudenciji. Ova rasprava se intenzivirala unutar savremene pravne teorije, posebno u vezi sa primjenom i razvojem međunarodnih i ustavnih normi i principa. Prema tome, hermeneutika ostaje ne samo ključni aspekt pravne prakse, odnosno praktične primjene prava, već i metodološki temelj u razvoju pravne teorije (Kaplan *et al.* 2021, 34).

Ovaj kontinuirani dijalog u polju krivičnog prava odražava inherentnu složenost tumačenja zakona (prava) u stvarnim kontekstima, gdje se prepliću tekst zakona sa društvenim vrijednostima. Tumačenje služi kao temeljna tehnika koja informiše kako praktičnu primjenu krivičnog prava tako i teorijske okvire koji ga podupiru. Kroz proces tumačenja, krivično pravo se oblikuje i preoblikuje u odgovoru na evoluirajuće društvene potrebe i zahtjeve pravde (Kraska *et al.* 2020, 78). Dinamična interakcija između pravnog tumačenja i društvenih vrijednosti naglašava značaj hermeneutike kao alata za postizanje pravde u evoluirajućem pravnom i društvenom okruženju. Pored toga, nauka (ili doktrina) krivičnog prava neizbježno mora adresirati hitne izazove povezane sa hermeneutikom. Ovi izazovi nisu samo teorijski već imaju i opipljive implikacije na način na koji se pravne norme primjenjuju u specifičnim, odnosno pojedinačnim slučajevima. Kako pravnici učestvuju u procesu tumačenja, oni utiču na ishode pravnih (odnosno, sudskih) postupaka i, posljedično, na šire društveno razumijevanje pravde, pravičnosti i individualne odgovornosti (Hagan, Daigle 2023). Ovo naglašava važnost tumačenja kao metode koja ne samo da pojašnjava značenje pravnih tekstova već i oblikuje uticaj pravnog sistema na društvo.

Tumačenje, prema konvencionalnom shvatanju, jeste složen proces koji podrazumijeva dodjelu značenja pravnim tekstovima. Ovaj proces se proteže dalje od pukog pojašnjenja pravnog jezika, odnosno filološkog tumačenja; on obuhvata širok spektar složenih pitanja, uključujući filozofske temelje prava, interakciju između pravnih normi i društvenih očekivanja, te ulogu sudske diskrecije u oblikovanju prava u njegovoj primjeni. Tumačenje uključuje duboko angažovanje s nijansama „pravnog jezika“ i njegovim širim društvenim implikacijama, često prevazilazeći neposredne brige pravnika kako bi obuhvatilo etičke i filozofske dimenzije pravde (Norrie 1996, 544–546, 550–554).

U kontekstu krivičnog prava, a što je već pomenuto, čin tumačenja često nadilazi puko analiziranje pravnih tekstova, kako bi se adresirala šira pitanja koja se tiču uloge prava u regulisanju ponašanja, zaštiti individualnih prava i promovisanju društvenog reda. Dakle, proces pravnog tumačenja nije statičan poduhvat već onaj koji evoluirao kao odgovor na

promjenljive društvene norme i promjenjivi okvir krivičnog prava (i krivične pravde) (Walton *et al.* 2021, 104). Ova dinamična priroda tumačenja odražava šire metodološke izazove sa kojima se suočavaju pravni teoretičari i praktičari u prilagođavanju zakona (prava) savremenim realnostima, dok istovremeno održavaju konzistentnost i koherentnost pravne doktrine.

6. IZAZOVI I KRITIKE PRIMJENE HERMENEUTIKE U KRIVIČNOM PRAVU

Iako je hermeneutika neosporno obogatila interpretaciju prava, nije bez svojih kritičara. Neki tvrde da fleksibilnost inherentna hermeneutičkoj interpretaciji podrija pravnu sigurnost, što dovodi do nepredvidivih ishoda u pravnim stvarima. Istaknuti primjer ove kritike može se pronaći u radu sudije Antonina Scalie iz Vrhovnog suda SAD, koji je bio zagovornik tekstualizma i protivio se interpretativnoj fleksibilnosti. U većinskom mišljenju u slučaju *District of Columbia v. Heller* (554 U.S. 570, 2008), Scalia je tvrdio da značenje Drugog amandmana treba biti fiksno, ukorijenjeno u njegovom originalnom javnom razumijevanju, i da ne smije biti podložno modernoj reinterpetaciji. Vjerovao je da je svaki pokušaj prilagođavanja Ustava savremenim vrijednostima pogrešna primjena sudske vlasti. Tvrdio je da je pravo na nošenje oružja zamišljeno kao individualno pravo, u skladu s istorijskim kontekstom u vrijeme izrade Ustava. Ovaj je slučaj vrhunski primjer Scaliina tekstualističkog i originalističkog pristupa, jer je pedantno analizirao jezik, istorijski kontekst i izvorno značenje Drugog amandmana. Suprotstavljao se dinamičkim tumačenjima koja bi tekst mogla prilagoditi modernim društvenim uslovima, što je u (manje ili više) oštroj suprotnosti s hermeneutičkim pristupima koji naglašavaju evoluirajuće kontekste i savremenu relevantnost.

Nasuprot tome, sudija Aharon Barak iz Izraelskog vrhovnog suda snažno je zagovarao fleksibilniji, ciljni pristup interpretaciji, koji je bliži hermeneutičkim principima. Tvrdio je da sudije treba dinamički da interpretiraju zakon, uzimajući u obzir njegovu svrhu i vrijednosti koje nastoji promovirati. Barakov pristup, prikazan u slučajevima poput *Adalah, et al. v. Minister of Interior, et al.* (H.C.J 7052/03, 2006), odražava hermeneutičko uvjerenje da pravo mora evoluirati kako bi se prilagodilo društvenim promjenama i razvijajućim standardima pravde. Ovaj kontrast između tekstualizma i hermeneutike naglašava stalnu debatu o ulozi sudske interpretacije u osiguravanju pravde. Ove kritike postavljaju važna pitanja o granicama sudske interpretacije. Iako hermeneutika omogućava odgovorniju i kontekstualniju primjenu zakona, kritičari tvrde da može dovesti do sudskog prekoračenja, gdje sudije nameću vlastita moralna ili politička stajališta na pravne tekstove. Ova napetost između fleksibilnosti i dosljednosti predstavlja temeljni izazov hermeneutike u krivičnom pravu.

Možda i najveća kritika hermeneutike i njene primjene u oblasti krivičnog prava i teorije krivičnog prava leži u prepoznavanju inherentne subjektivnosti prisutne u interpretativnom procesu. Jedno od osnovnih načela hermeneutičke teorije jeste da interpretacija, po svojoj prirodi, nikada nije potpuno objektivna. Zapravo, gotovo svaka interpretacija – bila ona pravna, tekstualna ili neka druga – obilježena je određenim stepenom subjektivnosti, koja se može manifestovati kroz svjesne i nesvjesne predrasude. Ove predrasude ne proizlaze samo iz lične pozadine, uvjerenja i iskustava interpretatora, već i iz šireg sociokulturnog konteksta u kojem se interpretacija odvija. U kontekstu krivičnog prava, ovo hermeneutičko uviđenje ima duboke implikacije. Krivično pravo, na kraju krajeva, nije statična ili kruta oblast, već oblast koja je duboko zavisna od interpretacije tekstova (izvora) – zakona, podzakonskih propisa, sudske prakse i ustavno-pravnih principa. Akt interpretacije pravnih normi neizbježno je oblikovan vrijednostima, pretpostavkama i implicitnim predrasudama interpretatora – bilo da je to sudija, tužilac, branilac ili zako-

nodavac. Iako pravo teži objektivnosti i pravednosti, hermeneutika nas podsjeća da je potpuna neutralnost nedostižan cilj. Interpretacija je uvijek pod uticajem kognitivnih okvira i perspektiva kroz koje pravni akteri pristupaju materijalu.

Baš kao što su pravni teoretičari poput Dworkina istakli, pravno rasuđivanje je često konstruktivan proces u kojem interpreti unose vlastita moralna i politička stajališta. U svom djelu *Law's Empire*, Dworkin je tvrdio da pravna interpretacija uključuje „konstruktivni“ proces, pri kojem interpretator nastoji dati najbolje moguće značenje pravnim materijalima u svjetlu vlastitog razumijevanja pravde i pravednosti (Dworkin 1986, 65–76). Ovo, zauzvrat, naglašava hermeneutičku poentu da interpretacija nikada nije neutralna ili čisto mehanička vježba; naprotiv, ona je kreativan čin duboko pod uticajem individualnih i društvenih predrasuda.

Svjesna pristrasnost u pravnoj interpretaciji javlja se kada su interpretatori svjesni svojih preferencija ili perspektiva i dopuštaju da one utiču na njihovo donošenje odluka. Na primjer, lični stavovi sudije o pitanjima poput prevencije kriminala, rehabilitacije ili kažnjavanja mogu „obožiti“ njegovo tumačenje zakonskih odredbi ili primjenu pravnih principa u određenom slučaju. Nesvjesna pristrasnost, s druge strane, suptilnija je. Dje-luje ispod nivoa svjesnosti, oblikujući interpretaciju na načine koji možda nisu odmah očigledni samom interpretatoru. Kao što su istraživači implicitne pristrasnosti pokazali, nesvjesne predrasude – zasnovane na rasi, spolu, klasi ili drugim faktorima – mogu sup-tilno uticati na to kako pravni akteri interpretiraju dokaze, procjenjuju vjerodostojnost ili primjenjuju pravne standarde (Greenwald, Krieger 2006, 951).

U tom pogledu, hermeneutika primorava teoriju i praksu krivičnog prava da budu pažljivi prema interpretativnim okvirima koje donose u svoj rad. Priznavanje subjektivne dimenzije interpretacije nije priznanje relativizma već poziv na rigorozno ispitivanje načina na koje pristrasnost – bilo svjesna ili nesvjesna – oblikuje naše razumijevanje pravnih normi i njihove primjene. Ova refleksivna praksa može doprinijeti pravednijim ishodima tako što će interpretatore učiniti svjesnijima pretpostavki i predrasuda koje donose u interpretativni proces. Na taj način hermeneutika osvjetljava ključni paradoks u srcu interpretacije krivičnog prava: dok pravo teži objektivnosti i nepristrasnosti, njegova primjena je duboko isprepletena sa ljudskom subjektivnošću.

7. ODNOS (PRAVNE) HEREMENUTIKE I PRAVNE SIGURNOSTI

Da li je interpretacija kao primarni alat prava važna komponenta za stabilnost svakog pravnog sistema, od ustavnog do krivičnog prava? Ako jeste, kako (i da li) hermeneutika može postići ono što filozofija prava obično naziva „pravnom sigurnošću“? Ne možemo reći da su se ova pitanja često postavljala, istraživala ili da se na njih dobio odgovarajući i/ili zadovoljavajući odgovor. Teško je raspravljati o preciznom procesu postizanja sigurnosti u interpretaciji, prvenstveno zato što je interpretacija često dvosmislen ili nejasan pojam. Tumači sa suprotstavljenim stavovima čitaju isti tekst i formiraju drastično različita, često dijametralno suprotna mišljenja. Sve su to zabrinutosti koje dovode u pitanje samu mogućnost sigurnosti u interpretaciji, i u konačnici ostvarivanje pravne sigurnosti pojedinca. Kada je riječ o pravnim aspektima interpretacije, pitanje se pretvara u raspravu o čisto relativnoj prirodi pravnog teksta, koji stoga ne zavisi od bilo kakve prirodne strukture ili suštine. Da bi se ovo pitanje postavilo ili odgovorilo, prvo je potrebno definisati šta pravo, zajedno sa svojim svojstvima, jeste ili treba biti. Pri tome je potrebno razmotriti filozofske osnove svakog ispitivanja prava – to jest, kada se razmatra pravo, to se čini iz idealne perspektive, a ne iz perspektive gotovo kodifikovanog skupa propisa koji se predstavljaju kao korisni, nepravedni, i tome slično.

7.1. Pravna sigurnost u pravnom sistemu

Pravna sigurnost je osnovni koncept u svakom pravnom sistemu i jedno od temeljnih načela. Manifestacija prava u pozitivnom pravu kroz jasne zakone i propise jedan je od aspekata ustavne garancije. Ustav i zakoni treba da budu razumljivi i predvidivi, jer logička interpretacija oba stvara povjerenje i pravnu sigurnost. Ovo omogućava postojanje odnosa između pravnog sistema i društva, a što podstiče povjerenje unutar društva i poštovanje zakona i, naravno, ustava kao najvišeg pravno-političkog dokumenta. Na taj način može se reći da je ova situacija u skladu sa pravnom državom i vladavinom prava. Pored toga, značaj pravne sigurnosti garantuje društveni red, jer je osnovni zadatak države obezbjeđenje postojanja društvenih odnosa. Dakle, odsustvo prava znači odsustvo države (De Cruz 2024)

Pojam „pravna sigurnost“ ima (i može se odrediti kroz) nekoliko dimenzija, kao što su stabilnost i vladavina prava, dimenzija neretroaktivnosti, dimenzija jednake pravde za sve, dimenzija pravičnosti i dimenzije pravne sigurnosti unutar države. Takozvana stabilnost i vladavina prava predstavljaju napor da se obezbijedi pravna sigurnost na osnovu izvjesnosti zakona, tako da promjene mogu nastati samo unutar strukturiranih formi prava i temelje se na zakonodavstvu koje odražava volju naroda (Waldron 2023, 3). Ovo stanje je potrebno jer je uloga prava u društvu dvojaka. Prvo, pravo treba funkcionisati kao kontrola, održavajući ravnotežu u pravnim odnosima između građanina i građanina, kao i između građanina i suvereniteta. Drugo, pravo treba biti uređeno na način koji omogućava pojedincima da slobodno razvijaju svoje ličnosti u okviru društvenog života (Buyse *et al.* 2021, 4–5).

Pravni sistem koji nastoji obezbijediti pravnu sigurnost pretpostavlja da je pravo fikсно i da ga niko ne može arbitrarno opozvati. Sve dok ljudi razumiju i slažu se s pravilima utvrđenim u zakonu, javni red i sigurnost će se održavati. Ako zakon nije predvidiv, povlastice će imati oni koji imaju „dobre odnose“ s „vlašću“, tako da zakon ide u njihovu korist. Ovakvo stanje izaziva osjećaj nesigurnosti, pa čak i mišljenje u društvu da su oni sami izloženi tiraniji. Na kraju, zakon će biti napušten jer se njegov ugled smanjuje. U takvim okolnostima, obaveza ljudi da se pridržavaju zakona može biti smanjena (Barnum, Nagin 2021, 625–626). Glavni fokus odnosa između pravne sigurnosti i prava (pravnog sistema) je način na koji će se pravna pravila ili norme interpretirati. Ovaj koncept se bavi idejom da jasnoća, stabilnost i predvidivost u kontekstu pravnog režima pomažu u jačanju i potencijalno legitimizaciji odgovorne države. Fundamentalne karakteristike teorije pravne sigurnosti, stoga, uključuju jasnoću i predvidivost, bez kojih nije moguće ostvariti saradnju među ljudima. Ovo podrazumijeva potrebu za pravom zasnovanim na pravilima kako bi se zaštitile ove osobine, a u prvom redu i društveni poredak zasnovan na ustavnom pravu pojedinaca da pronađu pouzdanu orijentaciju u svojim odnosima s drugima. Pravni poredak i pravna sigurnost predstavljaju preduslove individualne slobode i autonomije. Pravo i moral nameću određene dužnosti pojedincima, omogućavajući drugima da znaju šta se od njih traži, zahtijeva ili očekuje (Wacks 2015, 38–48).

Pitanja nezvjesnosti pravila, normi ili zakona i njihovog uticaja na pravo predmet su našeg interesa. Suštinski, uključivanje interpretativnog procesa u pisano ili nepisano zakonodavstvo ne smije rezultirati pravnom nesigurnošću u društvu. Nedostatak sigurnosti ometa razvoj društva, što dovodi do konfuzije i haosa. Pобољшanje stepena sigurnosti kroz proces interpretacije od strane pojedinaca u društvu nadilazi pristup dobrom društvu, jer društva s dosljednošću, uniformnošću i predvidivošću normi i pravila nude prilike za sigurnost, stabilnost i ulaganja u to društvo. Funkcionalna, a još više dobro funkcionalna država ne može podnijeti nedostatak sigurnosti koji proizlazi iz odsustva jedinstva u interpretaciji svojih propisa.

7.2. Izvori pravne sigurnosti

Postoji nekoliko formalnih i neformalnih izvora prava koji doprinose – a u nekim slučajevima i održavaju – pravnu sigurnost. Možda je jedan od najpoznatijih formalnih izvora teško izmjenjiv ustav koji sadrži osnovne norme društva i osnovna načela na kojima se ono (društvo) zasniva, zatim akti zakonodavaca i odluke sudova, kao i opšta pravna načela. Prvi tip doprinosi pravnoj sigurnosti zahvaljujući svojoj kvazisavršenoj dostupnosti i jasnom razgraničenju od drugih vrsta normi. Pored toga, ustav može imati duboko ukorijenjene temelje u saglasnosti unutar društva. Kao rezultat, njegove pravne i etičke aksiome mogu dosegnuti visok stepen uvjerljivosti kao zajedničke norme čovječanstva (društva) (Janderová, Hubálková 2021, 64–65).

Neformalni izvori prava obuhvataju nekoliko aspekata pravne podsvijesti, od tradicija ili pravnih običaja koji nose tragove pravnih ograničenja do očekivanja da se pravni sporovi ili konflikti mogu metodično, objektivno i nepristrasno riješiti. Zajedno, normativni i evaluativni izvori igraju veliku ulogu u davanju značenja pravnim normama društva pod, na primjer, *civil law*-u i *common law*-u, induktivnim ili deduktivnim razmišljanjem, i teorijom volje ili normativizmom. Pravne norme i načela međusobno djeluju na razne načine, što zauzvrat može doprinijeti ili umanjiti pravnu sigurnost (Paloniitty, Kotamäki 2021). Na primjer, načela mogu popuniti praznine ili riješiti antinomije kada pravila sugerišu analogne, ali različite ishode u sličnim slučajevima. Međutim, načela mogu učiniti pravo manje sigurnim ako su, na primjer, definisana kao relativno neodređena – okvir čiju suštinu određuje subjekt.

Dva osnovna pravca proizlaze iz ovih primjera: (1) interpretacija pravnih tekstova zajedno sa drugim normativnim izvorima ko-kreira buduće pravne norme; i (2) pravne norme evoluiraju kroz interpretaciju i pravnu (sudsku) praksu. Prvi pravac priznaje međusobne odnose između interpretacije i pravnih normi, dok drugi smatra da se pravne norme razvijaju u sistematskom i širem kontekstu. Jedna od centralnih tačaka koje se mogu izvući iz ovih uvida jeste da pravna sigurnost i pravna interpretacija nisu u sukobu. Naprotiv, svaki čin interpretacije od strane sudova i zakonodavstva ko-kreira pravo i, time, zakonito ponašanje koje podstiče i podržava pravnu sigurnost. Prevazilaženje poteškoća interpretacije zahtijeva konstantan dijalog i razumijevanje da svi normativni izvori, uzeti zajedno, stvaraju i održavaju pravnu sigurnost.

Pored toga, to zahtijeva priznavanje da pojedinci koji teže usklađivanju s pravom mogu konsultovati ne samo ustav ili zakone već i sve druge izvore, kako bi predvidjeli kako se norma može razumjeti i primijeniti u pravu te, shodno tome, organizovali svoje ponašanje na zakonit način koliko god je to moguće. Na kraju, ukupna težina normativnih i aksiomatskih razmatranja čini ponašanje zakonitim i pruža pojedincu, kao i drugima, pravnu sigurnost. Stoga samo sveobuhvatan model koji precizno usklađuje pravnu sigurnost sa svim normativnim izvorima, formalnim i neformalnim, može obuhvatiti cjelokupni pravni poduhvat.

7.3. Odnos pravne hermeneutike kao metode interpretacije i pravne sigurnosti

Efikasna interpretacija, s jedne strane, doprinosi ne samo poboljšanju mogućnosti međuljudske komunikacije i društvene arbitraže već i razvoju pravnih standarda. Hermeneutičke metode mogu da budu značajne za razumijevanje načina na koji pravno nesigurni i nejasni pravni tekstovi mogu biti konačno odbijeni kao izvori prava. Takozvana otvorena tekstura riječi može se smanjiti, predikati se mogu zaključiti isključivo iz premisa imanentnih pravnog jeziku, čime se postiže odlučnost i koherentnost. Ovo je rezultat pravne kulture koja se oslanja na hermeneutičke metodologije kako bi dala značenje onome što pravo jeste.

Hermeneutika se percipira kao sredstvo za objašnjenje onoga što pravo jeste ili što je zakonodavac namjeravao prilikom njegovog donošenja; pri tome se stvaraju nova značenja i postojeća prilagođavaju kontekstu. Mogući rezultat obje ove prilagodbe jeste jačanje pravne sigurnosti. Predvidljivost sadržaja pravnih normi svakako je olakšana ukoliko dominira bilo koja od metoda. U velikoj mjeri pravna sigurnost se može postići zahvaljujući temeljnim postavkama hermeneutike koje značajno (ali ne i potpuno) uključuju korištenje podataka i izvođenje logičkih zaključaka putem silogističkih argumenata koji počinju od opšteg pravila. Dijaloški proces ustanovljen hermeneutičkom interpretacijom, koja je izraženija metodološki, vjerovatno smanjuje sukobe i broj sporova.

Ipak, situacija može imati i drugačiji ishod. Prelazak s jedne metode na drugu, često opisan kao „principijologizacija“ interpretativnog procesa, može povećati broj sporenja. U takvom slučaju, hermeneutika zapravo doprinosi smanjenju pravne sigurnosti. Osim toga, sukobi u interpretaciji ne postoje samo između onih koji su obavezani zakonom već i među onima koji ga donose i primjenjuju.

7.4. Uloga pravne hermeneutike u osiguravanju pravne sigurnosti

Hermeneutičke prakse, poput korištenja istorijskog i tekstualnog konteksta, jezičke jasnoće i tome slično, doprinose razjašnjenju nejasnoća i nesigurnosti, čime se promoviše pravna sigurnost. Dosljedna interpretacija i primjena zakona osiguravaju predvidivost, a samim tim i pravednost u primjeni prava, što je suština pravne sigurnosti. Čitljivost, koherentnost i predvidivost u primjeni prava naglašavaju značaj hermeneutičkih praksi u pružanju pravne sigurnosti. Dosljednost kroz vrijeme, posebno u „presudnim“ slučajevima, promoviše relevantnost i istorijsku važnost, a time i povjerenje javnosti u pravni sistem.⁵

Cilj ovdje nije pružiti konačnu analizu ove strategije korekcije već naglasiti da svi ovi određeni slučajevi pružaju dokaze da hermeneutičke aktivnosti u tim slučajevima pokazuju kako retrospektiva biva autoritativno razriješena većom anticipacijom u zakonodavnim aktivnostima, bilo čistim ili izmijenjenim. Ako je sudska interpretacija pogrešna, povratak ka uspješnoj pravnoj sigurnosti, unutar okvira interpretacije, nalazi se u kolektivnim zakonodavnim tijelima u saradnji sa sudstvom. Većina sudova tumači pravo u kontekstu novih pitanja hermeneutičke analize; postoje određene vrijednosti koje određuju da li je zakonodavna aktivnost to učinila. Dakle, funkcija čiste hermeneutike svodi se na to da ne stvara pravo već da izbjegava nepoštenje u posmatranju i pripisivanju prava vrijednostima koje ono ne posjeduje. U tom pogledu, to je konzervativna aktivnost u kojoj nedostatak pravne sigurnosti ublažava stvaranje određenih pravosudnih (i pravnih) vrijednosti koje navodno ne proizlaze iz zakonodavne kontraindikacije zakonitosti određenih radnji. Ovo postoji u domenu u kojem su određene vrijednosti sadržane ili nisu sadržane u pravu, a, kako bi se pronašao odgovor, koristi se efikasnim interpretativnim alatima za omogućavanje najbolje normativne izvedbe pravnog pozitivizma (Mensah 2023, 957–961).

5 Istraživanja pravosudnih trendova dodatno naglašavaju da je dosljednost u spornim odlukama, čak i ako je ograničena, uglavnom heuristička i teško je uspješno ostvariti. Najvažnije je da hermeneutičke aktivnosti doprinose pravnoj sigurnosti, što je dokazano studijama slučaja u kojima je uspješno sudske sagledavanje ispravljeno zakonodavnim namjerama, koje su opravdale prethodne sudske aktivnosti. Ovo dodatno naglašava fundamentalnu povezanost hermeneutičkih aktivnosti interpretacije i zakonodavnih namjera, te da oba „tijela“ rade u kooperaciji kako bi se uklonila pravna nesigurnost donošenjem jasnoće koja će izdržati test vremena (Leyh 1992).

7.5. Izazovi i ograničenja

Priroda pravnih tekstova sama po sebi podrazumijeva mogućnost višestrukih, pa i oprečnih interpretacija, zbog njihove inherentne dvosmislenosti (Greenberg 2020, 109–110). Njihovo značenje može se mijenjati ili evoluirati tokom vremena i u različitim kontekstima; konfliktne orijentacije koje utiču na način njihove interpretacije i primjene često rezultiraju pravnom nesigurnošću. Pored toga, proceduralna i organizacijska ograničenja mogu se primijeniti, prisiljavajući sudove da ograniče svoju interpretaciju na određeni skup prihvatljivih metodologija. Kada se to dogodi, ista norma može biti različito tumačena od strane različitih institucija, što može dovesti do konflikata. Štaviše, razlike se mogu pojaviti čak i među pravnicima koji dijele iste kulturne i metodološke osnove, što dovodi do nedostatka konzistentnosti u sudskoj praksi (Desai 2020, 184).

Činjenica da se pravna sigurnost odnosi na pravo u cjelini, a ne samo na pojedinačne slučajeve, može predstavljati dodatno ograničenje. Nadalje, u pravu se ističe kultura, budući da se svaki pravni sistem smatra jedinstvenim, dok su hermeneutičke pretpostavke i metode pod uticajem kulturnih aspekata. Dodatni problem predstavlja kategorija „nedređenih zakona“, odnosno zakona koji su nejasni, nekoherentni, nepotpuni i formalno kontradiktorni. Takvi zakoni su već po sebi nesigurni, a njihova primjena dodatno povećava ovu nesigurnost zbog mogućnosti širokih interpretacija i povezanosti sa subjektivnim elementima (Pech 2022, 113–119). Politička ili slična ideološka uvjerenja sudija mogu dodatno uticati na njihovo rasuđivanje.

Promjene u zakonodavstvu i promjena vrijednosti građana – članova društva, kao i širi pravni, politički i društveni sistem, također utiču na interpretaciju, čineći koncept pravne sigurnosti slabijim. Zbog ovakvih ograničenja, ideja pravne sigurnosti ponekad može izgledati kao čista utopija. Stoga, pravnici moraju biti svjesni ovih ograničenja i postupati u skladu s njima kako bi smanjili njihov disruptivni efekat na pravni sistem. U svakom slučaju, neophodno je ponovo razmotriti koncept pravne sigurnosti u modernom pravnom okviru.

U ovom dijelu rada cilj je bio sagledati odnos pravne hermeneutike kao metode interpretacije i pravne sigurnosti. U vremenu kada se promjene u činjenicama odvijaju brže i manje su predvidive, proces interpretacije postaje sve relevantniji. Na sudstvu je odgovornost da kroz adekvatne metode uravnoteži potrebe društva za orijentacijom, pouzdanošću i postojanošću. Međusobna povezanost pravne sigurnosti i neizbježnosti pravnih dvosmislenosti – a time i potrebe za interpretacijom – ostaje važna tema pravne teorije i prakse. Obilježja istaknuta u ovom radu su često nedovoljno teorijski obrađena i ponekad zanemarena. Ove teme će, s jedne strane, biti predmet budućih studija, a s druge strane, kontinuirane rasprave. Rad je imao za cilj ukazati da ove teme zaslužuju bližu pažnju. Pokušali smo održati ravnotežu ilustrirajući glavna pitanja koja smo razmatrali i izbjegavajući donošenje radikalnih zaključaka. Iako bi se mogle uzeti u obzir sve implikacije iznesenog, posljednja sugestija se fokusira na praktični nivo. Istaknuli smo razmatranja akcija usmjerenih na postizanje pravne sigurnosti. Zadovoljni bismo bili takvim rezultatima. Zamislimo budućnost u kojoj pravna zajednica uzima u obzir hermeneutički pristup i integriše ga u pravni okvir, postavljajući temelje za detaljniju i dublju analizu ove teme.

8. ZAKLJUČAK

U nauci krivičnog prava hermeneutika (može da) igra nezamjenjivu ulogu i kao teorijska i kao praktična metodologija za tumačenje pravnih normi. Prepoznavanjem da pravni tekstovi nisu statični već dinamični instrumenti koji evoluiraju kroz interpretaciju, hermeneutika omogućava suptilnije i fleksibilnije razumijevanje (krivičnog) prava. Omo-

gućava pravnim praktičarima da se suoče sa inherentnim nejasnoćama, kontradikcijama i sukobima koji nastaju prilikom primjene krivičnopravnih propisa, osiguravajući da pravo bude u skladu sa širim društvenim, moralnim i istorijskim kontekstima. Ipak, dok širi interpretativni pristup može ponuditi fleksibilnost i prilagodljivost, ključni značaj pravne sigurnosti pojedinca mora usmjeravati tumačenje.

Sušтина hermeneutike u krivičnom pravu leži u njenoj sposobnosti da ide dalje od doslovne analize teksta, nudeći dublje uvide u šire značenje i svrhu pravnih normi. Ovaj metodološki pristup je posebno značajan u krivičnom pravu, gdje je ravnoteža između državne moći i prava pojedinca osjetljiva, a rigidna primjena zakona može dovesti do nepravednih rješenja. Hermeneutika omogućava pravnim tumačima da se fokusiraju ne samo na tekst zakona već i na njegovu namjeru, moralna načela koji ga podržavaju, te njegove društvene implikacije. Ovaj interpretativni proces osigurava da se zakon primjenjuje pravedno i u skladu s evolutivnim potrebama društva. Jedan od ključnih doprinosa hermeneutike je njena sposobnost da pomiri sukobe između formalnih pravnih pravila i moralnih ili etičkih principa. U krivičnom pravu, gdje su pitanja kao što su proporcionalnost u izricanju kazni, tumačenje krivične odgovornosti i zaštita prava pojedinca od presudne važnosti, hermeneutika nudi okvir za snalaženje kroz ove (često, etičke) složenosti. Naglašavanjem šire svrhe pravnih normi, hermeneutika može da pomogne sudijama i drugim pravnim praktičarima da riješe tenzije između zakona (prava) i zahtjeva (interesa) pravde, osiguravajući da pravne odluke nisu samo tehnički ispravne već i moralno opravdane. Ipak, ova interpretativna fleksibilnost ne smije zasjeniti osnovni zahtjev pravne sigurnosti. Pojedinici moraju biti u stanju s razumnom jasnoćom predvidjeti pravne posljedice svojih postupaka, što je princip koji čvrsto osnažuje vladavinu prava i štiti od arbitrarnosti.

Diskrecija koja se daje sudijama u tumačenju i primjeni krivičnog prava, upravo, naglašava praktičnu važnost hermeneutike. Krivično pravo uključuje apstraktne i opšte norme koje se moraju primijeniti na specifične slučajeve. Sudije imaju zadatak tumačiti ove norme na način koji poštuje i slovo zakona i njegove šire društvene ciljeve. Hermeneutika, dakle, pruža sudijama alate da promišljeno pristupe ovom interpretativnom zadatku, omogućavajući im da razmotre širi kontekst pravnih pravila, namjere zakonodavca i evolutivne društvene vrijednosti koje mogu uticati na tumačenje zakona. Ova interpretativna sloboda je od značaja za održavanje fleksibilnosti i pravičnosti u sprovođenju pravde, posebno u slučajevima kada bi striktno i doslovno tumačenje moglo dovesti do nepravednih ishoda. Prema tome, hermeneutika omogućava sveobuhvatan pristup krivičnom pravu, koji uzima u obzir ne samo pravne norme već i činjenice, dokaze i motivacije iza kriminalnog ili sličnog ponašanja. U tom smislu, hermeneutika podstiče dublje razumijevanje društvenih i psiholoških dimenzija kriminala, omogućavajući pravnicima da bolje shvate puni kontekst u kojem se krivična djela dešavaju. Tako ovaj sveobuhvatni pristup poboljšava sposobnost pravnog sistema da se bavi uzrocima kriminalnog ponašanja, doprinoseći efikasnijim i pravednijim ishodima u konkretnim predmetima. Iako diskreciono pravo sudija u primjeni krivičnog prava naglašava korisnost hermeneutike u usklađivanju pravnih normi s promjenjivim društvenim vrijednostima, ovo pravo mora se koristiti pažljivo. Šire interpretacije, iako ponekad nužne za rješavanje složenih ili novih okolnosti, nose rizik podiranja predvidivosti i stabilnosti pravnog sistema. Stoga interpretativni proces mora prioritet dati obezbjeđenju da pojedinci ne budu izloženi nepredvidivim ili nedosljednim primjenama zakona.

Na teorijskom nivou, hermeneutika omogućava premošćivanje jaza između različitih teorija i doktrina u krivičnopravnoj nauci. U složenom i često kontradiktornom okruženju modernog krivičnog prava, razne pravne teorije – bilo da su zasnovane na retributivnoj, utilitarnoj ili restorativnoj pravdi – moraju koegzistirati i međusobno djelovati. Hermeneutika nudi okvir za pomirenje ovih različitih pristupa, omogućavajući integriranije i koherentnije razumijevanje krivičnog prava. Omogućava pravnim teoretičarima da sin-

tetiziraju različite perspektive i primjenjuju ih na način koji odgovara i potrebama pravde i realnostima pravne prakse. Šire metodološke doprinose hermeneutike krivičnom pravu treba smatrati neprocjenjivim, posebno u integraciji raznovrsnih pravnih teorija i adresiranju višeslojne prirode pravde. Hermeneutika osporava percepciju pravnog tumačenja kao neutralnog, mehaničkog procesa i umjesto toga poziva na refleksivan i etički svjestan pristup. Međutim, takva refleksivnost uvijek mora biti umjerena nepokolebljivom posvećenošću pravnoj sigurnosti pojedinaca, osiguravajući da interpretacije, iako odgovaraju društvenim promjenama, ne ugroze načela pravičnosti i predvidivosti.

Važno je napomenuti da hermeneutika također izaziva pojam pravnog tumačenja kao neutralnog ili isključivo mehaničkog procesa. Čin tumačenja je inherentno subjektivan, oblikovan vrijednostima, iskustvima i predrasudama tumača. Hermeneutika, prepoznajući ovu subjektivnost, poziva na refleksivniji i svjesniji pristup pravnom tumačenju. Podstiče pravne praktičare da kritički preispitaju pretpostavke i predubjeđenja koja donose u svoj interpretativni rad i da teže tumačenjima koja nisu samo pravno valjana već i etički opravdana. Prema tome, ova je reflektivna praksa ključna za osiguranje da pravo ima odgovore na složenosti ljudskog ponašanja i društvenih promjena. Nadalje, primjena hermeneutike u krivičnom pravu ističe važnost održavanja dinamičnog i prilagodljivog (krivično) pravnog sistema. Kako se društvo razvija, tako se mora razvijati i pravo. Hermeneutika omogućava pravnom sistemu da drži korak s tim promjenama, osiguravajući da se pravne norme tumače na način koji odražava savremene društvene vrijednosti i odgovara na nove etičke izazove. Ova prilagodljivost je posebno važna u kontekstu krivičnog prava, gdje brze društvene, tehnološke i kulturne promjene mogu značajno uticati i na prirodu kriminalnog ponašanja i na društvene percepcije pravde.

Prema tome, hermeneutika (može da) služi kao vitalan metodološki alat u nauci krivičnog prava, nudeći sveobuhvatan pristup pravnom tumačenju koji obuhvata kako tekst pravnog propisa tako i njegove šire moralne i društvene implikacije. Omogućavajući pravnicima da se uključe u dublja, kontekstualno osjetljiva tumačenja krivičnog prava, hermeneutika pomaže da pravo ostane i pravedno i prilagodljivo. Podstiče pravni sistem koji je sposoban da se suoči sa složenostima ljudskog ponašanja i društvenih promjena, dok istovremeno podržava načela pravičnosti, proporcionalnosti i interesa pravde. Kako se krivično pravo i dalje suočava s novim izazovima u sve složenijem svijetu, uloga hermeneutike će (p)ostati krucijalna u vođenju tumačenja i primjene pravnih normi na način koji poštuje i prava pojedinca i opšte, društveno dobro. Neophodno je naglasiti potrebu za održavanjem optimizma u vezi sa potencijalnom korisnošću izgradnje detaljnog okvira pravnog sadržaja, koji ističe značaj hermeneutike unutar sistema nauke krivičnog prava i pravne prakse. Dakle, iako hermeneutika obogaćuje nauku krivičnog prava omogućavajući nijansiran i kontekstualno osjetljiv pristup tumačenju, njena primjena mora biti vođena primatom pravne sigurnosti. Šire interpretativne metode nesumnjivo su korisne, naročito u rješavanju kompleksnosti savremenog krivičnog prava, ali uvijek moraju biti podređene imperativu obezbjeđivanja jasne, dosljedne i pravedne primjene zakona. Kako se nauka krivičnog prava razvija u odgovoru na društvene transformacije, hermeneutika će ostati neophodna, ali njena korisnost uvijek mora služiti višem cilju zaštite prava pojedinca i održavanja povjerenja javnosti u pravni sistem.

LITERATURA

- Aćimović, Mirko. 1999. *Uvod u logiku*. Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Alexy, Robert. 2002. *A Theory of Legal Argumentation*. Oxford: Oxford University Press.
- Babić, Miloš, Marković, Ivanka. 2019. *Krivično pravo, Opšti dio*. 6th ed. Banja Luka: Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.
- Barnum, Timothy C., Nagin, Daniel S. 2021. Ambiguity and Legal Compliance. *Criminology & Public Policy*

20(4): 621-643.

- Beti, Emilio. 1988. *Hermeneutika kao opšta metoda duhovnih nauka*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.
- Bovan, Saša B. 2015. Teleološka redukcija kao hermeneutički instrument – prilog sociološkoj teoriji tumačenja prava. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* LXIII(2): 5–22.
- Brownsword, Roger. 2022. Law, authority, and respect: three waves of technological disruption. *Law, Innovation and Technology* 14(1): 5-40.
- Buyse, Antoine, Fortin, Katharine, Leyh McGonigle, Brianne, Fraser, Julie. 2021. The Rule of Law from Below – A Concept Under Development. *Utrecht Law Review* 17(2) 1-7.
- Corda, Alessandro. 2020. The Transformational Function of Criminal Law: In Search of Operation Boudaries. *New Criminal Law Review* 23(4): 584-635.
- Ćorić, Dragana. 2013. Persons' Case – primer tumačenja prava koji je promenio angloameričku pravnu teoriju i praksu. *Pravna riječ, Časopis za pravnu teoriju i praksu* 10(35): 321–322.
- De Cruz, Peter. 2024. *Comparative Law in Changing World, Third Edition* (e-Book). London: Routledge-Cavendish
- Desai, Anuj C. 2020. The Dilemma of Interstatutory Interpretation. *Washington & Lee Law Review* 77(1): 177-267.
- Dilthey, Wilhelm. 1996. *Hermeneutics and the Study of History* (edited by Rudolf A. Makkreel, Frithjof Rodi). Princeton: Princeton University Press.
- Dworkin, Ronald. 1986. *Law's Empire*. Cambridge, MA – London: Harvard University Press.
- Gadamer, Hans-Georg. 1988. On the circle of understanding. 69-78 in *Hermeneutics versus Science? Three German Views*, edited by John Connolly, Tomas Keutner, Hans-Georg Gadamer. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Gadamer, Hans-Georg. 2004. *Truth and Method* (translated by Jeol Weinscheimer, Donald G. Marshall). 2nd ed. London – New York: Continuum.
- Greenberg, M. (2020). Natural Law Colloquium Legal Interpretation and Natural Law. *Fordham Law Review* 89(1): 109-144.
- Greenberg, Mark. 2020. Legal Interpretation and Natural Law. *Fordham Law Review* 89(1): 109-144.
- Greenwald, Anthony G., Krieger, Linda H. 2006. Implicit Bias: Scientific Foundations. *California Law Review* 94(4): 945-968.
- Habermas, Jürgen. 1987. *The Theory of Communicative Action, Volume Two: Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason* (translated by Thomas McCarthy). Boston: Beacon Press.
- Habermas, Jürgen. 1998. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy* (translated by William Rehg). Cambridge: The MIT Press.
- Hagan, Frank E., Daigle, Leah E. 2023. *Introduction to Criminology: Theories, Methods, and Criminal Behavior*. 11th ed. London: SAGE Publications.
- Heidegger, Martin. 2003. *Being and Time* (translated by John Macquarrie, Edward Robinson). Oxford: Blackwell Publishing.
- Hessick, F. Andrew, Hessick, Carissa Byrne. 2021. Nondelegation and Criminal Law. *Virginia Law Review* 107(2): 281-345.
- Janderová, Jana, Hubáľková, Petra. 2021. Legal Certainty – Protected Values and Partial Objectives: The Case of the Czech Republic. *Central European Public Administration Review* 19(1): 63-82.
- Kaplan, John, Weisberg, Robert, Binder, Guyora. 2021. *Criminal Law: Cases and Materials*. 9th ed. New York: Wolters Kluwer.
- Kelsen, Hans. 1967. *Pure Theory of Law* (translated by Max Knight). 2nd ed. Berkeley – Los Angeles: University of California Press.
- Kennedy, Duncan. 2004. *Legal Education and the Reproduction of Hierarchy*. New York: NYU Press.
- Kraska, Peter B., Brent, John J., Neuman, W. Lawrence. 2020. *Criminal Justice and Criminology Research Methods*. 3rd ed. New York: Routledge.
- Leyh, Gregory. 1992. *Legal Hermeneutics: History, Theory, and Practice*. Berkeley – Los Angeles – Oxford: University of California Press.
- Lind, Hans, Mulligan, Christina, Douma, Michael, Quinn, Brian. 2020. Translation Approaches in Constitutional Hermeneutics. *International Journal for the Semiotics of Law - Revue internationale de Sémiotique juridique* 33(2): 299-323.
- Lindseth, Aders, Norberg, Astrid. 2022. Elucidating the meaning of life world phenomena. A phenomenological hermeneutical method for researching lived experience. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*

- 36(3): 883-890
- Logarušić, Dejan, Rapajić, Milan, Golić, Darko. 2024. Reason and Forms of Legal Hermeneutics. *Pravo – Teorija i praksa* 41(2) 94-108.
- Medar, Suzana. 2014. Opseg logike u tumačenju prava. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu* 52(66): 223–240.
- Mensah, George Benneh. 2023. Ignorantia Legis and Facti: Untamable Defences in Law and Fact within the Spirit of the Ghanaian Constitutional and Criminal Laws. *International Journal of Law Management and Humanities* 6(5): 951-966.
- Norrie, Alan. 1996. The Limits of Justice: Finding Fault in the Criminal Law. *The Modern Law Review* 59(4): 540-546.
- Oedoyo, Wibisono, Marbun, Rocky. 2020. Philosophical Criticism of the Betrayal of the Criminal Law Rechtspersoon as a Legal Subject. 285-291 in *Advances in Economics, Business and Management Research, Volume 140, International Conference on Law, Economics and Health (ICLEH 2020)*, edited by Andrea Appoloni, Francesco Caracciolo, Zhuoqi Ding, Periklis Gogas, Gordon Huang, Gilbert Narrea, Thanh Ngo, Wadim Strielkowski. Semarang – Indonesia: Atlantis Press.
- Paloniitty, Tiina. & Kotamäki, Niina. 2021. Scientific and Legal Mechanisms for Addressing Model Uncertainties: Negotiating the Right Balance in Finnish Judicial Review?. *Journal of Environmental Law* 33: 283-308.
- Papacharalambous, Charis N. 2022. Criminal Law Guilt and Ontological Guilt: A Heideggerian Perspective. *Law and Critique* 33: 149-173.
- Pech, Laurent. 2022. The Rule of Law as a Well-Established and Well-Defined Principle of EU Law. *Hague Journal on the Rule of Law* 14: 107-138.
- Podgor, Ellen S. 2021. The Dichotomy between Overcriminalization and Underegulation. *American University Law Review* 70: 1061-1123.
- Raz, Joseph. 2009. *Between Authority and Interpretation: On the Theory of Law and Practical Reason*. Oxford: Oxford University Press.
- Ricoeur, Paul. 1976. *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning*. Fort Worth: The Texas Christian University Press.
- Ricoeur, Paul. 1981. *Hermeneutics and the Human Sciences: Essays on Language, Action and Interpretation* (edited and translated by John B. Thompson). Cambridge: Cambridge University Press.
- Schauer, Frederick. 2009. *Thinking Like a Lawyer: A New Introduction to Legal Reasoning*. Cambridge – London: Harvard University Press.
- Schauer, Frederick. 2021. Constructing interpretation. *Boston University Law Review* 101: 103-132.
- Schleiermacher, Friedrich. 1838. *Hermeneutik und Kritik mit besonderer Beziehung auf das Neue Testament*. Berlin: G. Reimer.
- Simester, Andrew P. 2021. *Fundamentals of Criminal Law: Responsibility, Culpability, and Wrongdoing*. Oxford: Oxford University Press.
- Spaić, Bojan. 2014. Analitička i hermeneutička teorija prava. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 62(1): 131–151.
- Srejić, Dragoslav, Cermanović, Aleksandrina. 1979. *Rečnik grčke i rimske mitologije*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Suddick, Kitty Maria, Cross, Vinette, Vuoskoski, Pirjo, Galvin, Kathleen T., Stew, Graham. 2020. The Work of Hermeneutic Phenomenology. *International Journal of Qualitative Methods* 19: 1-14.
- Van Den Hoven, Emilie. 2021. Hermeneutical injustice and the computational turn in law. *Journal of Cross-disciplinary Research in Computational Law* 1(1): 1-16.
- Van Nes, Akkelies, Yamu, Claudia. 2020. Exploring Challenges in Space Syntax Theory Building: The Use of Positivist and Hermeneutic Explanatory Models. *Sustainability* 12: 1-21.
- Vasić, Radmila, Čavoški, Kosta. 1996. *Uvod u pravo II*. Novi Sad: Izdavačka kuća „Draganić“.
- Vertsman, Konstantin G. 2023. Gadamerian Hermeneutics in Practice as a Paradigm for Legal Interpretation and Analysis. *St. Mary's Law Journal* 54(2): 487-544.
- Virkler, Henry A., Ayayo, Karelynn G. 2023. *Hermeneutics: Principles and Processes of Biblical Interpretation*. 3rd ed. Grand Rapids, MI: Baker Academic – Baker Publishing Groups.
- Visković, Nikola. 1989. *Jezik prava*. Zagreb: ITRO „Naprijed“.
- Vukadinović, Gordana, Stepanov, Radivoj. 2003. *Teorija države i prava*. Petrovaradin: Futura
- Wacks, Raymond. 2015. *Understanding Jurisprudence: An Introduction to Legal Theory, Fourth Edition*. Oxford: Oxford University Press.

- Waldron, Jeremy. 2011. *Thoughtfulness and the Rule of Law* (February 10, 2011). NYU School of Law, Public Law Research Paper No. 11-13, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1759550>.
- Walton, Douglas, Macagno, Fabrizio, Sartor, Giovanni. 2021. *Statutory Interpretation: Pragmatics and Argumentation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilkes, Christopher J. 2020. A Case for Reforming the Anti-Money Laundering Regulatory Regime: How Financial Institutions' Criminal Reporting Duties Have Created an Unfunded Private Police. *Indiana Law Journal* 95(2): 649-682.

HERMENEUTICS AS A BASIC METHOD OF (CRIMINAL) LEGAL SCIENCES

Author: FILIP NOVAKOVIĆ

Email: filip.novakovic.acc@gmail.com

Mentor: Full Prof. Adnan Duraković
Faculty of Law, University of Zenica

Introduction: Hermeneutics, as a theory of interpretation, plays a significant role in criminal law by providing a framework for understanding legal norms within their socio-political and historical contexts. Given the necessity for precision and clarity in criminal law, hermeneutical approaches help resolve ambiguities and reconcile conflicts between statutory provisions, judicial practice, and moral principles.

Aim: The aim of this paper is to demonstrate the significance of hermeneutics as a methodological tool in interpreting criminal law norms and to highlight its contribution to the development of contemporary legal doctrine and practice.

Materials and Methods: The paper applies the hermeneutical method of analysis, as well as comparative-legal and normative methods, relying on relevant case law and modern theoretical approaches in criminal law and legal philosophy.

Results: The analysis shows that hermeneutical approaches enable a dynamic understanding and application of criminal law norms, contributing to greater coherence between statutory texts, judicial decisions, and moral principles. In doing so, hermeneutics becomes a key factor in resolving legal dilemmas and ensuring the fair application of law.

Conclusion: Hermeneutics represents an indispensable methodological framework for understanding and applying criminal law. It allows legal norms to be interpreted in accordance with contemporary social values, thereby contributing to the development of legal science and practice as a whole.

Keywords: hermeneutics; criminal law interpretation; legal norms; judicial discretion; legal methodology